

szenvedett: meg kell halnia, nem segíthet rajta senki és semmi, sem a lelke pusztaságába menekvés, sem a folyó iszapjába takaródzás, sem a szerelmes öllekezés. És mindenütt a „világ egy nagy vágóhíd”, hisz mindenütt meghal és meghalhat az ember.

Az író az emberért száll pörbe, azért harcol úgy, hogy lerombolja illuzióit, megfosztja az egyetlen kincsétől: álmaiktól és tudatosítja benne a biológiai lét korlátait, melynek börtönéből nincs menekvés. „Čovek ima smrt. Čovek hoće da vidi tu smrt. Kao zver što hoće da vidi svoje lice u reci. U jednoj reci (koje nema) usred pustinje. Čovek igra tu paklenu igru dobio si — izgubio si. Čovek će svakako jednoga dana da izgubi. Ali on mora da igra da bi izgubio. On mora da bi video svoju smrt”. Érdekes, hogy nemcsak Rađomir Konzantinovics problémája ez így. Vaszko Popa játékaik hasonló problémát fejtenek. Mindenesetre az emberért folyó harcnak ez talán a legextravagánsabb formája, a legnehezebb és legnemirodalmibb, de amelyik éppen ezzel tud valóban irodalomná válni. Az irodalom eddigi problémája, szinte központi kérdése az volt: az ember szemben áll létének problémáival. Konzantinovics megfordítja ezt, az ő kérdése: „hoćeš li da okreneš ledja svom porazu i svojoj smrti?”

Konzantinovics szövegét megfosztotta minden irodalmiságtól. Első regényében több volt az irodalom mint az élet. Most tudatosan az ellenkező végletet választotta és talán épp ez az, ami néha zavarni tud olvasás közben. Antipoetikus könyvet kaptunk, amelyben a meztelen álom kombinációiban személytelen és névtelen hősei élnek végig reálisra váló életüket.

Az író célja érdekes volt és megoldásai is ilyenek. A kísérletet, amelyet az író megpróbált irodalomná kalapálni, Dušan Matić szavaival jellemezhetnénk legjobban: „Od pristrasnosti, dakle, književnost živi, a pisac je pre pun, reklo bi se, svom praskavom svojom prisutnošću no mastilom stila kojim piše. Inače samo je slikotrvorac i fabrikant osrednjosti. Protiv toga nikko ne može ništa. I dobro je što je tako, jer ako umetnost i književnost nešto znače, taj smisao je upravo u tome, što u toj oblasti imaginarno ostvareno, medju tim *prisustvima*, estetskim egzistencijama, svako od nas, bar potencijalno, može da nadje, i nalazi, i nadje nepatvoreniži lik svoje individualnosti i svoje idealne totalnosti. Da zbaci, bar trenutno, olovo svoje sudbine. De ne umre bar, konačno prevaren. *To je izuzetno mesto prefiguracije slobode.*”

Ezt megvalósítani kétségtelenül a regény egy bizonyos fejlődési foka szükséges, melynek létezését nálunk, ime Konzantinovics e regénye is tanúsítja.

Pär Lagerkvist:

A HÖHÉR (Kultúra kiadás, 1956)

A modern elbeszélés sajátos utakon halad. Messze eltávolodott a klasszikus maupassant-i formáktól. Érthető is, hiszen a világ mind bonyolultabb lett és az irodalomban a történet, a mese fontossága és szerepe mind jobban csökken. Az író csak úgy tud megküzdeni nehéz anyagával, ha a társadalom, az ember, az élet lényeges problémáit is számbaveszi. S ez nem könnyű feladat.

Pär Lagerkvist azon írók közé tartozik, akik sikeresen leküzdik a modern

elbeszélés támasztotta nehézségeket és behatolnak a modern ember lelkivilágába. Az ő segédeszköze a szimbolizmus. Tulajdonképpen a problémákat eleveníti meg, a gondolatokat öltözteti húsba, vérbe. Így aztán a tulajdonképeni elbeszélés lényegében csak ürügy arra, hogy elmondja mindazt, ami a modern embert kínozza, a nagy kérdéseket, amelyekre választ keres és az örök problémákat, amelyekre egészen másképp néz, mint a régiek.

Az ember itt él ebben a szörnyűségekkel telített világban. És Lagerskvist megérti még a szörnyűségeket is, mert megérti az embert. „A törpe” című elbeszélésének alakja az emberi tehetetlenséget, kisémmizettséget testesíti meg. Mert szerinte az ember olyan, mint a zsinigre kötött sólyom, ki van szolgáltatva egy idegenné vált társadalom kénye-kedvének, vágyai hajótörést szenvednek és minden nekilendülése megtörik a valóság falán. Hát ne éljen benne az elkeseredés, a gyűlölet? Csak egy gyökerében romlott társadalomnak, a fasizmusnak kell jönnie, hogy ebből a gyűlöletből elvet csináljon.

Ilyen Lagerskvist elbeszéléseinek váza. De mennyi mély észrevétel, gazdag megfigyelés, a mai emberi problémátika milyen finom boncolgatása, a modern embert kínzó kételyek és sötét gondolatok milyen lélekbe markoló megragadása rakja az irodalom, a műalkotás húsát,vérét erre a vázra, hogy Lagerskvist a modern ember egyik legjobb ismerőjévé és bemutatójává legyen. Ez teszi élvezetes olvasmánnyá elbeszéléseit, de csak annak, aki megszokta, hogy a modern irodalom, méginkább a modern elbeszélés, minden, csak nem szórakoztató olvasmány, inkább útke-resés a súlyos gondolatok között és az

olvasás elmélyülést és a bonyolult világ, az ember megismeréséig való fel-emelkedést kívánja az olvasótól.

BÁLINT István

Mihajlo Lalic:

NA MESZECSINI (Matica Szrpszka 1956)

Lalic elbeszéléseinek témáját a népfelszabadító harc napjaiból veszi. Ez a harc mindig ott él alakjaiban, meghatározza a gondolkodásukat, tetteiket, egyéniségük csak rajta keresztül bontakozik ki, életük lényegében ott áll az emberi sorsokat formáló küzdelem és az, hogy „folyik a vér, folyik, folyik”. De Lalic nem a diadalmas harcok, nagy csaták, hadseregek összeütökzése megrajzolásának mestere. Az ő hazája Crnagora, ahol minden ház, minden család két táborra oszlik és nem hadsereg áll szemben hadsereggel, hanem egyén az egyénnel, rokon a rokonnal. És a kis csoportokra mindenütt halál leselkedik, úgyhogy már szinte életérzésükké vált a jelszó: „ima da se bijemo i ginemo”. Éppen ezért a harc nem olyan egyszerű. Csetnikek és partizánok találkoznak semleges házaknál, vannak köztük naív emberek, mint például Mijat, „A holdvilágon” című elbeszélés hőse, aki biztosra veszi, hogy az ismerősök nem lövik le. Nem lehet egyszerűen lőni, előbb komoly lelki problémákat kell tisztázni: lehet-e az ember a rokonaira, ha közülük valaki ott áll az ellenséges táborban, vagy ha fedezékként hurcolják oda? És elmosódnak a határok barát és ellenség között — ott van például az a nagybácsi, aki a csetnikekhez húz, de mégsem árulja el a partizánokat, mert az egyik-

nek ismerte anyját, a másik meg rökona. S van még egy közös vonásuk a Lalicis elbeszéléseknek: mindenütt kis csoportokat látunk, amelyek szinte várják a halált, annyira kilátástalan a helyzetük.

Az ember lelki bonyolultságának felismerése visz „modern” elemeket Lalicis elbeszéléseibe, ez a felismerés akadályozza meg, hogy a dolgokat leegyszerűsítse, emiatt aztán alakjai nem lehetnek egysíkúak, problémamentesek, mert ellentétes érzelmek olvadnak össze bennük. Csak így képes elérni, hogy csetnikjei és partizánjai emberek maradnak, nem lesznek a szó mögött rejlő fogalom kliséi. Megérti, hogy csetnikké válnak, mert a kommunisták szembe szállnak a beléjük gyökerezett elképzelésekkel, elhiszi róluk, hogy maguk is árulásnak érzik az olaszokkal való együttműködést és magatartásuk a fenti két ellentétes érzés hatására alakul ki. Partizánjai pedig élő emberek maradnak és nem válnak érzéketlen hősökké.

Ott kezdődnek a bajok, amikor alkotásmódja arra készíti az író, hogy mégis leegyszerűsítse a dolgokat. Csak

itt, Lalicisnál látni igazán, hogy az, amit mi „szólamirodalomnak” neveztünk annakidején, az a realizmus, a tipus formálás bizonyos értelmezése szabályainak tiszteletben tartása volt. Mert Lalicis amikor „reális” akar lenni, akkor elfelejti, hogy például a reakció, mint társadalmi jelenség, nem olyan egyszerűen, tudatosan alakul, hogy valaki kimondja: én gazdag paraszt vagyok, tehát ellenséges propagandába kezdek. Mihelyt a „realizmus” típusainak fehér és fekete elhatárolásával nézi a világot, mihelyt megelégszik a társadalmi jelenségek puszta leírásával, csak a külsőségeket adja és nem látja, hogy a külső milyen bonyolult világot rejt, történetei ellaposodnak. Elbeszéléseinek értékéből sokat von le az is, hogy gyakran krónikát ad, az események kifelé néznek, nem tudja őket művészi keretbe foglalni. Ott, ahol csak „reális”, ahol a külsőleg megtörténtet adja, ott semmitmondó, ujságcikkszerű, viszont ott, ahol a felszín mögé mutat, értékeset nyújt.

Bálint István